

PLATÓN

KRITÓN

Fordította: Devecseri Gábor

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII.

I.

SZÓKRATÉSZ

Miért jöttél ilyen korán, Kritón? Vagy nincs még nagyon korán?

KRITÓN

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

Mégis, milyen tájt?

KRITÓN

Dereng a hajnal.

SZÓKRATÉSZ

Csodálkozom, hogy a börtönőr olyan készséggel hallgatott rád.

KRITÓN

Jó ismerősöm ő már, Szókratész, mivelhogy gyakran járok ide, és még némi ajándékot is kapott tőlem.

SZÓKRATÉSZ

Imént érkeztél csak, vagy már régen?

KRITÓN

Meglehetősen régen.

SZÓKRATÉSZ

Hát akkor miért nem ébresztettél fel rögtön, miért ültél mellettem csendben?

KRITÓN

Nem, Zeuszra, Szókratész, én magam nem akarnék ekkora szomorúságban álmatlanul virrasztani. Már rég csodálkozom rajtad, látva, milyen édesen alszol; és szándékosan nem ébresztettelek föl, hogy mennél kellemesebben töltsd el az idődet. Hiszen ezelőtt is, egész eddigi életünk folyamán sokszor boldognak tartottalak a jelleted miatt, de a leginkább e most rád váró szerencsétlenség alkalmából, hogy ezt milyen könnyen és szelíden viseled.

SZÓKRATÉSZ

Hát hiszen, Kritón, hiba is volna, ha valaki ennyi idős létére bosszankodnék, ha életét végre már be kell fejeznie.

KRITÓN

Mégis, Szókratész, más hasonló korúakat is ér ugyanilyen csapás, és a koruk nem óvja meg őket attól, hogy ne bosszankodjanak a rájuk váró sors miatt.

SZÓKRATÉSZ

Meglehet. De hát miért jöttél ilyen korán?

KRITÓN

Nehéz hírt hozok, Szókratész, nem számodra, ahogyan nekem tűnik, hanem számomra és minden barátod számára súlyos és szomorú hírt, melyet én, úgy érzem, a legnehezebben

viselek el.

SZÓKRATÉSZ

Milyen hírt? Talán a hajó érkezett meg Déloszból, melynek érkezésével meg kell halnom?

KRITÓN

Nem érkezett ugyan meg, de azt hiszem, még ma megérkezik, mint ahogy néhányan jelentik nekem, akik Szunionból jöttek és otthagyták a hajót. Ebből a hírből világos, hogy ma érkezik, és ezért holnap kell, Szókratész, befejezned az életedet.

II.

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen, Kritón, jó szerencsével. Ha így tetszik az isteneknek, így legyen. De mégse hinném, hogy ma már megérkezik.

KRITÓN

Miből következteted?

SZÓKRATÉSZ

Megmondom. A hajó megérkezését követő napon kell ugyanis meghalnom.

KRITÓN

Így mondják, akik efelől döntenek.

SZÓKRATÉSZ

Nem a mai napon várom tehát az érkezését, hanem az ez utánin. Ezt egy álmoképből következtetem, amelyet ma éjjel kevéssel ezelőtt láttam; és így könnyen lehet, hogy a legjobbkor nem ébresztettél fel.

KRITÓN

És mi volt az az álmokép?

SZÓKRATÉSZ

Úgy tetszett, hogy gyönyörű és szép alakú asszony közeledik felém, fehér ruhát visel, megszólít, és azt mondja: "Szókratész, harmadnapra a sűrű-rögű Phthiába elérsz majd."

KRITÓN

Különös álmokép ez, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

De világos, amennyire én látom, Kritón.

III.**KRITÓN**

Nagyon is, úgy látszik. Hanem, te különös Szókratész, még akár most is engedelmeskedj nekem, és mentsd meg magad; mert engem, ha te meghalsz, nemcsak egyetlen csapás ér, hanem azonkívül, hogy ilyen barátot veszítek, amilyenre soha többé nem talállok, még sokak előtt, akik engem és téged nem ismernek eléggé, olyan színben tűnők majd föl, mint aki, mikor meg lehetett volna menteni téged, ha hajlandó lettem volna pénzt áldozni rá, ezt elmulasztottam. És hát mi lehet csúnyább hír annál, mint ha valaki abban a hírben áll, hogy többre becsüli a pénzt, mint barátait? Mert a tömeg nem hiszi majd, hogy te magad nem akartál innen elmenni, noha mi buzdítottunk rá.

SZÓKRATÉSZ

De hát mi gondunk nekünk, derék Kritónom, a tömeg véleményével? A derekak ugyanis, akikkel méltóbb törődnünk, úgy látják majd ezeket a dolgokat, ahogyan valóban történtek.

KRITÓN

De látod, Szókratész, hogy kénytelenek vagyunk a tömeg véleményével is törődni. Mert ami most történik, mutatja, hogy képes ám a tömeg nem is a legkisebb rosszat okozni, hanem közel a legnagyobbat, ha valakit megrágalmaznak előtte.

SZÓKRATÉSZ

Bárcsak képes volna a tömeg, Kritónom, a legnagyobb rosszat okozni, mert akkor képes volna a legnagyobb jót is okozni, és így jól volna; de valójában nem képes egyikre sem, mert nem tud sem érdemes dolgot cselekedni, sem esztelenséget, hanem azt teszi mindig, amibe éppen botlik.

IV.**KRITÓN**

Ám legyen; de ezt mondd meg nekem, Szókratész: talán csak nem miattam és a többi barátod miatt aggódva vigyázol, nehogy ha te innen elmenekülsz, a szükophanták majd nekünk okozzanak kellemetlenséget, mint akik téged innen kicsempésztünk, és kényszerüljünk egész vagyonunkat vagy legalábbis nagy részét elveszíteni, vagy akár még valami mást elszenvetni? Mert ha ilyesmitől félsz, ne törődj vele; mert igazságos az, hogy téged megmentve kitegyük magunkat ennek a veszedelemnek, sőt, ha kell, ennél nagyobb veszedelemnek is. Tehát hallgass rám, és ne tégy másképp.

SZÓKRATÉSZ

Ettől is tartok, kedves Kritón, és sok mástól is.

KRITÓN

De hát ettől igazán ne félj, mert hiszen nem is nagy az az összeg, aminek fejében egyesek hajlandók téged megmenteni és kivezetni innen. Meg azután nem látod, hogy milyen könnyen

megvesztegethetők ezek a szükophanták, s hogy nem is kell rájuk olyan sok pénzt szánni? Számodra elég is lesz az én vagyonom, mint gondolom, bőségesen. Ha pedig énram van gondod, és nem akarod az enyémet elkölteni, vannak itt vendégek, akik készek a költségeket viselni; egy pedig hozott is magával éppen erre a célra elég pénzt: a thébai Szimmiasz; azután kész rá Kebész is és még sokan mások. Így hát, mint mondom, sem ettől tartva ne fáradj bele a magadmegemészítésébe, se az ne kedvetlenítsen el, amit a törvényszék előtt mondtál, hogy nem tudod, innen eltávozva mitévő légy magaddal: mert hiszen sok helyűtt, máshol is, ahová csak megérkezel, szeretnek majd téged; ha Thesszáliába óhajtasz menni, vannak ott vendégbarátaim, akik téged nagyra becsülnék, és biztonságot nyújtanak neked, hogy senki se zaklasson a thesszáliaiak közül.

V.

Aztán meg, Szókratész, úgy látom, nem is igazságos dolgot kísérelsz meg, mikor ki akarod magad szolgáltatni, noha megmenekülhetnél: és sietteted, hogy olyasmi történjék veled, amit az ellenségeid siettetnének, és siettettek is, akik el akarnak pusztítani. Mindezekon felül, úgy látom, fiaidat is elárulod, mert noha végig gondoskodhatnál róluk és fölnevelhetnéd őket, itthagyd és elmegy, és felőled azt tehetik, ami éppen a részükül jut; a részükül pedig, mint várható, olyasmi jut majd, ami árvaságukban szokott történni az árvákkal. Vagy nem kell gyermekeket nemzeni, vagy végig kell kísérni őket az életen, gondoskodni róluk és fölnevelni őket; te azonban, úgy látom, a legkönnyebbet választod; pedig azt kell ám választani, amit a jó és derék férfi választana, annak, aki mindig mondogatja, hogy egész életében az erényre van gondja; így azonban miattad is és magunk miatt, a barátaid miatt is szégyenkezem, mert majd még úgy látszik, ami veled történik, a mi gyávaságunk miatt történik, a per megkezdése is a törvényszék előtt, hogy megjelentél ott, noha lehetett volna nem megjelenned, azután a tárgyalás menete, ahogy lejátszódott, és végül az egész ügynek ez a szinte nevetséges befejezése, úgy látszik majd, a mi silányságunk és gyávaságunk miatt történhetett meg, akik nem mentettünk meg téged, sem te magadat, noha lehetett volna, és megtehettük volna, ha csak valamit is értünk volna. Mindezeket, Szókratész, vedd tekintetbe, nehogy a rosszal együtt még a csúfság is származzék rád és ránk. Szánd hát el magad, de már nem is az elszánásnak van itt az ideje, sokkal inkább annak, hogy már elszánt légy, a szándék pedig csak egy lehet: a mai éjszakán mindennek meg kell történnie. Ha pedig késlekedünk, többé már el nem végezhető és lehetetlen. Tehát, Szókratész, mindenképpen hallgass rám, és nehogy másképp cselekedj.

VI.

SZÓKRATÉSZ

Kedves jó Kritón, buzgalmad sokra érdemes, ha valamilyen igazság is van benne; ha azonban nincs: mennél nagyobb, annál terhesebb. Meg kell ugyanis vizsgálnunk, vajon ezt kell-e tennünk vagy nem: minthogy én nemcsak most, hanem mindig olyan voltam, hogy semmi másra nem hallgattam, csak arra az évrre, amely, ha a dolgot megfontoltan, előttem legjobbnak

tetszett. És azokat a beszédeket, amelyeket ezelőtt mondtam el, sehogyan sem tudom most elvetni azért, mert ez történik velem, ami történik, hanem csaknem ugyanolyanoknak látszanak előttem, és ugyanazokat tisztelem és becsülöm most is, mint azelőtt, amelyeknél jobbakat ha nem vagyunk képesek mondani most, tudd meg, hogy nem engedek neked, még akkor sem, ha a tömeg hatalma a mostaniaknál még többel is ijesztgetne bennünket, mint a gyermekeket mumussal: bilincseket, kivégzéseket, vagy onkolozásokat mérve ránk. Hát hogyan vizsgálhatnánk meg ezt a kérdést a leghelyesebben? Vagy legelőször arra az évrre emlékezzünk, amelyet te említesz, a vélemények felől, vajon helyesen mondtuk-e mindannyiszor vagy nem, azt, hogy vannak vélemények, amelyekre ügyelnünk kell, és vannak vélemények, amelyekre nem; vagy mielőtt engem halálra ítélték, helyesen mondtuk, most azonban kiderült, hogy csak úgy a beszéd kedvéért mondtuk, és csak gyermekjáték volt és bolondozás valójában? Mert én bizony szeretném megvizsgálni, Kritónom, veled együtt, vajon valamennyire is másnak tetszik-e előttem most, hogy ilyen állapotban vagyok, vagy ugyanannak, s hogy vessük-e el, vagy engedelmeskedjünk neki. Azt hiszem, olyasmit mondtak mindig azok, akik úgy gondolták, hogy mondanak is valamit, amit én is mondtam most, hogy a vélemények közül, melyeket az emberek hangoztatnak, egyeseket sokra kell becsülni, másokat meg nem. Az istenekre, Kritón, nem gondolod, hogy ezt helyesen mondják? Hiszen neked, amennyire a feltevést emberi számítás megengedi, nem kell holnap meghalnod, és nem vezet félre ilyen fenyegető csapás; vizsgáld csak meg: nem megfelelő számodra az az állítás, hogy az embereknek nem minden véleményét kell becsülni, hanem egyeseket igen, másokat azonban nem? És nem is mindenkiét, hanem egyesekét igen, másokét pedig nem? Mit mondasz? Nem helyesen állítottuk ezt?

KRITÓN

De helyesen.

SZÓKRATÉSZ

És, ugye, a jókat kell becsülni, a rosszakat nem?

KRITÓN

Igen.

SZÓKRATÉSZ

S a jók nem az okosak véleményei-e, és a rosszak nem az esztelenekéi?

KRITÓN

Dehogynem.

VII.

SZÓKRATÉSZ

És figyelj csak, más ilyesmiről mit mondtunk? A tornász és evvel foglalkozó férfi vajon minden ember dicséretével, szidalmával és véleményével törődik-e, vagy csak annak az egynek a véleményével, aki történetesen orvos vagy nevelő?

KRITÓN

Csak annak az egynek a véleményével.

SZÓKRATÉSZ

Tehát azoktól a korholásoktól kell félnie és azoknak a dicséreteknél örülnie, amelyeket az az egy mond, és nem amelyeket a tömeg.

KRITÓN

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Olyan módon kell tehát cselekednie és tornásznia, ennie és innia, ahogyan azt az az egy felügyelő és hozzáértő látja helyesnek, és nem ahogyan a többiek mind együttvéve.

KRITÓN

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Jó. Ha pedig annak az egynek nem engedelmeskedik, és megveti az ő véleményét és dicséreteit, s a sokaknak és egyáltalán hozzá nem értőknek szavát tiszteli, vajon nem szenved-e el majd rosszat?

KRITÓN

Dehogyanisnem.

SZÓKRATÉSZ

És mi lesz ez a rossz? Hová irányul, és mijét támadja meg az engedetlennek?

KRITÓN

Világos, hogy a testét; ezt teszi ugyanis tönkre.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen mondod. És hát a többi dologra vonatkozóan, Kritón, ugyanígy, hogy ne menjünk végig mindegyiken, ami az igazat és igaztalant, a csúnyát és a szépet s a jót és a rosszat illeti, amiről éppen most tanácskozunk, vajon a sokak véleményét kell követnünk és attól félnünk, vagy pedig az egyét, ha az hozzáértő, aki előtt szégyellnünk kell magunkat, és jobban félnünk tőle, mint a többiektől együttvéve? S ha őt nem követjük, elpusztítjuk és bántalmazzuk magunkban azt, ami az igazságtól jobba válik, az igazságtalanságtól pedig elpusztul. Vagy ilyesmi talán nincs bennünk?

KRITÓN

De igen, én legalábbis azt hiszem, Szókratész.

VIII.

SZÓKRATÉSZ

S gondold meg, ha azt, ami az egészség által jobbra lesz, a betegség által pedig elpusztul, tönkretesszük, mert nem a hozzáértők véleményére hallgatunk, vajon érdemes-e élnünk, ha az elpusztul? Ez pedig, ugye, a test; vagy nem?

KRITÓN

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát érdemes élnünk nyavalyás és tönkrement testtel?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

S hát akkor érdemes-e élnünk, ha az elpusztul bennünk, aminek az igazságtalanság árt, az igazság meg használ? Vagy hitványabbnak tartjuk a testnél azt, bármi legyen is ez bennünk, amivel az igazságtalanságnak és az igazságnak van dolga?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor hát becsesebbnek?

KRITÓN

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem azt kell nagyon megfontolnunk, kedvesem, mit mond majd rólunk a tömeg, hanem hogy mit mond az az egy, aki ért az igazsághoz és igazságtalansághoz, és mit mond maga az igazság. És így legelőször is nem helyesen kezded, amikor azzal kezded, hogy a sokak véleményével kell törődnünk, ami az igazságosat; szépet, jót és ezek ellenkezőjét illeti. De hát, mondhatná valaki, a sokak meg tudnak bennünket ölni.

KRITÓN

Ez bizony világos, ezt mondhatná, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Igazad van. Hanem hát, csodálatos barátom, az az érv, amit most megtárgyaltunk, úgy tetszik nekem, ugyanaz maradt, mint ami azelőtt volt; hát most ezt a következőt vizsgáld meg, vajon megmarad-e számunkra vagy nem, hogy nem az életet kell a leg többre becsülnünk, hanem a jó életet.

KRITÓN

Ez is megmarad.

SZÓKRATÉSZ

S az, hogy a jó, a szép és az igaz egy és ugyanaz, marad vagy nem marad?

KRITÓN

Marad.

IX.

SZÓKRATÉSZ

Azokból kiindulva, amikben megegyeztünk, azt kell megvizsgálnunk, vajon igazságos-e, ha én megkísérlem innen a távozást annak ellenére, hogy az athéniak nem engednek el, vagy nem igazságos; és ha igazságosnak látszik, kíséreljük meg, ha pedig nem, hagyjunk föl vele. Azok a meggondolások pedig, amelyekről te beszélsz: a pénzköltés, a hír és a gyermekek nevelése felől, félek, hogy valójában nem mások, Kritón, mint azoknak a nézetei, akik oly könnyen ölik meg az embert és könnyen föl is támasztanak, ha tudnák, minden meggondolás nélkül, a sokaság nézetei. Nekünk pedig, minthogy az ésszerűség így akarja, nem szabad mást vizsgálnunk, mint azt, amiről most beszéltünk: vajon igazságos dolgot cselekszünk-e, ha pénzt és hálát adunk azoknak, akik engem innen kiszabadítanak, s ha magunk szabadulunk ki, vagy kiszabadítanak bennünket; vagy valójában igazságtalanságot követünk el, ha mindezt megtesszük; és ha majd úgy látszik, hogy ezeket jogtalanul követjük el, akkor nem kell számításba vennünk még azt sem, ha meg kell halnunk itt maradásunk és nyugton létünk esetén, vagy akármi mást szenvedünk, ahelyett, hogy igazságtalanságot kövessünk el.

KRITÓN

Úgy érzem: helyesen beszélsz, Szókratész. Nézd hát meg, mit tegyünk.

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk, kedvesem, együtt, és ha valahol van valami ellentmondanivalód, mikor szólok, mondj ellent, és engedelmeskedni fogok neked; ha pedig ezt nem akarod, boldog barátom, hagyj föl avval, hogy olyan sokszor mondogatod nekem ugyanazt, hogy el kell nekem innen távoznom, noha az athéniak nem akarják; minthogy én sokra becsülöm, hogy csak miután téged meggyőztelek, cselekedjem mindazt, és ne kedved ellenére. Most pedig figyeld meg a vizsgálódás elejét, vajon eleget mond-e neked, és próbálj meg válaszolni a kérdésre, úgy, ahogyan leghelyesebbnek gondolod.

KRITÓN

Megkísérlem.

X.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondjuk, hogy semmiképpen sem szabad szándékosan jogtalankodnunk, vagy azt, hogy egy bizonyos fajta módon jogtalankodhatunk, máshogyan meg nem? Vagy pedig a jogtalankodás semmiképpen sem jó, nem is szép, mint ahogyan ebben már ezelőtt is sokszor megegyeztünk? S amit az előbb mondtunk? Vagy pedig mindazt, amiben ezelőtt megegyeztünk, ily rövid néhány nap alatt elszórjuk, és mi, Kritónom, ilyen öreg férfiak, akik oly régóta komolyan társalgunk egymással, nem láttuk magunkról, hogy semmiben sem különbözünk a gyermekektől? Vagy pedig mindennél inkább úgy van, ahogyan akkor mondtuk, akár helyesli a tömeg, akár ellenzi, és akár a mostaniaknál súlyosabb dolgokat kell elszenvednünk, akár szelídebbeket, mégis: a jogtalankodás annak számára, aki jogtalankodik, mindenképpen rossz és csúnya? Ezt mondjuk, vagy nem?

KRITÓN

Ezt mondjuk.

SZÓKRATÉSZ

Semmiképpen nem szabad tehát jogtalankodnunk?

KRITÓN

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

De még a jogtalankodásra sem szabad jogtalankodással felelnünk, mint ahogyan a tömeg véli, mivelhogy semmiképpen sem szabad jogtalankodnunk.

KRITÓN

Úgy látszik, hogy nem.

SZÓKRATÉSZ

Hát aztán? Gonoszat tennünk szabad-e, Kritón, vagy nem?

KRITÓN

Bizonyára nem, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

No és? Gonoszat szenvedve gonosztettel felelni, ahogyan ezt a tömeg helyesnek mondja, vajon igazságos-e vagy nem?

KRITÓN

Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ

Mert hiszen, ugye, ha az emberekkel rosszat teszünk, ez az igazságtalanságtól semmiben sem különbözik.

KRITÓN

Igazat mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem szabad viszontigazságtalankodnunk, sem rosszat tennünk egyetlen emberfiával sem, ha bármit szenvedünk is tőle. És vigyázz, Kritónom, mikor ezeket helyesled, hogy vajon nem a véleményed ellenére helyesled-e. Mert tudom, hogy kevesen vélekednek így, és kevesen is fognak. Akik pedig így vélekednek, és akik nem, azoknak nem egy a szándékuk, hanem szükségszerű, hogy kölcsönösen megvessék egymást, ha észreveszik egymás elgondolásait. Vizsgáld hát meg te is jól, vajon velem tartasz-e, és te is így látod-e, és induljunk-e ki tanácskozásunkban abból, hogy a helyesen élők sohasem szabad jogtalankodnia, de még viszontjogtalankodnia sem, s még ha rosszat szenved is: nem szabad azzal védekeznie, hogy rossz cselekedettel válaszol; vagy pedig elpártolsz, és már eleve nem tartasz velem? Mert énnekem már régóta így tetszik és most sem másképp, de ha te valahogyan másképp látod, mondd meg és világosíts fel. Ha azonban megmaradsz az előbbieket mellett, hallgasd meg, mi következik ezután.

KRITÓN

De bizony megmaradok, és ugyanúgy látom én is; hát beszélj.

SZÓKRATÉSZ

Elmondom tehát az ezutánkövetkezőket, vagyis inkább kérdezem: ha valaki elismeri valamiről, hogy az az igazságos, vajon azt kell-e cselekednie, vagy inkább kijátszania az igazságot?

KRITÓN

Azt kell cselekednie.

XI.

SZÓKRATÉSZ

Ebből kiindulva szemléld hát: ha eltávoznánk innen, anélkül, hogy a várost meggyőznénk ennek a helyességéről, vajon rosszat cselekszünk-e némelyekkel, méghozzá azokkal, akikkel legkevésbé illik, vagy nem? És megmaradunk-e azok mellett az elvek mellett, amelyeket igazságosaknak mondunk, vagy nem?

KRITÓN

Nem tudok válaszolni a kérdésedre, Szókratész, mert nem értem.

SZÓKRATÉSZ

De hát vizsgáld csak így: képzelj el, hogy mikor szökni akarunk innen, vagy nevezd ezt a szándékot úgy, ahogyan akarod, élénk állnának a törvények és a város közössége, és megkérdeznék: "Mondd csak meg nekünk, Szókratész, miféle cselekedetet forgatsz a fejedben? Vajon mást szándékolsz-e evvel a cselekedettel, amit megkísérelsz, mint elpusztítani bennünket, a törvényeket és az egész várost - amennyire ez rajtad áll? Vagy talán te úgy látod: lehetséges, hogy az a város álljon és ne forduljon csúnyán föl, amelyben a meghozott

törvények határozatainak semmi erejük nincs, hanem azokat a magánemberek érvénytelenné teszik és elpusztítják?" Mit válaszolunk majd, Kritón, erre és más ilyesmire? Mert hiszen sokat mondhatna valaki, különösen, ha szólok, ennek a pusztulással fenyegetett törvénynek védelmében, mely úgy rendeli, hogy a meghozott határozatok érvényesek legyenek. Vagy talán mondjuk nekik azt, hogy igazságtalanságot követett el velünk szemben a város, és nem helyesen hozta az ítéletet? Ezt mondjuk? Vagy mit?

KRITÓN

Zeuszra, bizony ezt, Szókratész.

XII.

SZÓKRATÉSZ

S hát aztán, ha a törvények erre azt mondják: "Szókratész, nem abban egyeztünk-e meg mi és te, hogy megmaradsz azok mellett az ítéletek mellett, bármik legyenek is, amelyeket a város ítél?" És ha mi a szavaikra csodálkoznánk, könnyen így szólhatnának: "Ne csodálkozz, Szókratész, a beszédünkön, hanem inkább felelj, hiszen szoktál is kérdezősködni és válaszolgatni. Rajta hát, mivel vádolsz bennünket és a várost, mikor megkísérelsz elpusztítani? Nem mi hoztunk-e először is létre téged, és nem a mi segítségünkkel vette-e el apád anyádat és nemzett téged? Mondd csak meg, vajon közülünk, törvények közül azokat, amelyek a házasságot szabályozzák, ócsárlod-e valamivel, hogy nem helyesek?" "Nem ócsárlom" - mondanám. "Vagy talán azokat, amelyek a már megszületett gyermek fölnevelésére és tanítására vonatkoznak amelyekben te is nevelkedtél? Vagy nem helyesen rendelkeztek közülünk az erre rendelt törvények, mikor apádnak meghagyták, hogy téged zenével és testgyakorlással képezzen?" "De helyesen" - felelném. "Jó. És miután megszületted és fölneveltek és tanítottak, mondhatod-e azt először is, hogy nem a mi sarjunk és szolgánk vagy te magad is meg az őseid is? Ha pedig ez így van, úgy gondolod, hogy igazságosság dolgában egyenlő jogúak vagyunk, és amit csak mi veled tenni szándékozunk, úgy gondolod, hogy neked jogod van ugyanazt cselekedni velünk? Vagy pedig apáddal szemben és gazdáddal szemben, ha gazdád van, nem vagy egyenlő rangú, ami az igazságot illeti, tehát amit elszenvedsz, azt nem teheted meg vele: nem felelhetsz vissza, ha szid, nem is ütheted vissza, ha megüt, s még sok mást sem tehetsz; a hazáddal azonban és a törvényekkel szemben viszont megteheted ezt, hogy ha mi téged, úgy gondolva, hogy ez igazságos, el akarunk pusztítani, te is, amennyire csak képes vagy rá, megkísérelsz bennünket, a törvényeket és hazádat elpusztítani, és azt mondod, hogy igazságos dolgot cselekszel, mikor ezt műveled, te, aki valójában csak az erőnnel törödsz? Vagy csak annyira vagy bölcs, hogy megfélemedkezel róla: apádnál, anyádnál és minden más ősnél becsesebb a haza és tiszteletreméltóbb és szentebb is, jelentősebb az istenek és az értelmes emberek előtt is, és tisztelnünk kell őt, és jobban kedvére járnunk és hízelegnünk, a neheztelő hazának, mint az apánknak, és vagy meggyőznünk, vagy megtennünk, bármit parancsol is, és eltűrnünk, ha valami szenvedést ránk mér, nyugodtan, akkor is, ha megüt, akkor is, ha megkötöz, akkor is, ha csatába küld, hogy ott megsebesüljünk vagy meghaljunk, mindezt meg kell tennünk, és ez az igazság: nem szabad odébbállnunk, sem hátrálnunk, sem őrhelyünket elhagynunk, hanem háborúban is, törvényszék előtt is és másutt is mindenütt meg kell tennünk, amit csak parancsol a város és a haza, vagy pedig meggyőznünk

őt, merre van az igazság, de erőszakoskodnunk nem istennek tetsző dolog sem anyánkkal, sem apánkkal szemben, de még sokkal kevésbé a hazánkkal szemben?" Mit felelünk erre, Kritónom? Igazat mondanak a törvények vagy nem?

KRITÓN

Úgy látom, igazat.

XIII.

SZÓKRATÉSZ

"Vizsgáld meg hát, Szókratész - folytathatnák könnyen a törvények -, vajon igazunk van-e, mikor azt mondjuk hogy avval, amit most megkísérelsz, igazságtalanságot szándékozol elkövetni ellenünk. Mert miután világra hoztunk, fölneveltünk, taníttattunk és részt juttattunk neked is meg minden más polgárnak is mindabból a jóból, amiből csak tudtunk, egyben azt is kijelentjük, hogy annak az athéninak, aki teljes jogú lett, s látja a város szokásait és bennünket, törvényeket, ha nem tetszünk neki, szabadságában áll óhajtása szerint vinni a vagyonát és eltávoznia, ahová csak akar. És közülünk, törvények közül, egyetlenegy sem fog útjában állni, és nem tiltja meg, ha valamelyikőtök valamely gyarmatra akar távozni, mert nem tetszünk neki mi és a város, vagy el akar költözni máshová: oda mehet, ahová akar, és a vagyonát is magával viheti. Aki azonban közületek itt marad, látva, hogy miképpen hozzuk mi az ítéleteket és más tekintetben is hogyan irányítjuk a várost, arról már azt mondjuk, hogy tetteleg egyeztet bele abba, hogy bármit parancsolunk, megteszi, s ha nem engedelmeskedik, azt mondjuk róla, hogy háromszorosan is igazságtalanságot követ el: először is, mert nem engedelmeskedik nekünk, noha mi vagyunk a szülei, másodsor, mert mi vagyunk a fölnevelői is, harmadszor, mert miután beleegyezett abba, hogy engedelmeskedni fog nekünk, nem engedelmeskedik, és nem is győz meg bennünket róla, ha valamit nem jól csinálunk; pedig mi csak javasoltuk neki, és nem durván róttuk ki rá, hogy tegye a parancsainkat, hanem kettő közül engedtünk választást: vagy győzzön meg bennünket, vagy engedelmeskedjék - és ő egyiket se teszi.

XIV.

Kimondjuk: ezek azok a vádak, amelyeknek te is kiteszed magad, Szókratész, ha megteszed azt, amit tervelsz, és nem legkevésbé az athéniak közül, hanem a legesleginkább." Ha pedig én megkérdezném: "Vajon miért?" - könnyen meglehet, hogy igazságosan azt vetik ellenem, hogy az összes athéniak közül a legesleginkább éppen én egyeztem bele ebbe a velük kötött szerződésbe. Ezt mondanák ugyanis: "Szókratész, hatalmas tanúbizonyságunk van ám arra, hogy tetszettünk neked mi és a város; mert nem tartózkodnál benne az összes athéniak közül ilyen különösen állhatatosan, ha nem tetszenék neked különösképpen; mert még csak ünnepi küldöttségbe sem mentél ki a városból, kivéve egyszer Iszthmoszba, sem máshova sehova, hacsak nem azért, hogy csatába menjél, de még más utazást sem tettél soha, mint a többiek, s vágy sem támadt benned, hogy más várost és más törvényeket is megismerj, hanem elégségesek voltunk neked mi és a mi városunk: ennyire szerettél bennünket, és ennyire

beleegyeztél, hogy a mi polgárunk léssz; s minden más dolgaidd mellett még gyermekeket is nemzettél itt, mivelhogy tetszett neked a város. És hát azután még magának ennek a mostani perednek folyamán is szabadságodban állt volna száműzetést kérned, ha akartad volna, és akkor amit most a várossal szemben kísérelsz megtenni, a város beleegyezésével tetted volna. De te akkor ugyancsak szépen szónokoltál arról, hogy nem bosszankodsz, ha meg kell halnod, s inkább választod, mondtad, a halált, mint a száműzetést. És most nem restelled magad az akkori szavaidd előtt, és nem is törődsz velünk, a törvényekkel, hanem megkísérelsz elpusztítani bennünket, és úgy cselekszel, ahogyan a leghitványabb rabszolga cselekednék: meg akarsz szökni szerződésünk és megegyezéseink ellenére, pedig megígérted, hogy életedet, mint polgár, hozzájuk igazítod. Legelőször is hát éppen erre felelj nekünk: vajon igazat szólunk-e, amikor azt állítjuk, hogy tettel és nem szóval egyeztél bele abba, hogy mint polgár, szerintünk élsz, vagy nem igazat?" Mit mondjunk erre, Kritónom? Mást-e, mint azt, hogy igazuk van?

KRITÓN

Azt kell mondanunk, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

"Így tehát - mondhatnák - valóban megszeged a velünk kötött szerződést és egyezséget, pedig hát nem kényszerűségből értettél egyet velünk, s nem is azért, mert becsaptak, vagy mert túlságosan rövid idő alatt kényszerültél határozni, hanem hetven éved volt rá, s ezalatt eltávozhattál volna, ha nem tetszettünk volna neked, s ha nem tartottad volna igazságosnak megegyezéseinket. De te sem Lakedaimónt nem választottad inkább, sem Krétát, amelyekről pedig gyakorta mondogattad, hogy törvényeik jók, sem más görög vagy barbár várost, hanem kevesebbszer távoztál ebből a városból, mint akár a sánták, a vakok vagy egyéb nyomorékok: ennyire tetszett minden más athéni közül éppen neked ez a város és mi is, a törvények, ez nyilvánvaló - hiszen kinek is tetszenék város a törvényei nélkül? És most mégsem maradsz meg az egyezéseink mellett? Megmaradsz mellettük, Szókratész, legalábbis, ha ránk hallgatsz; s nem válsz nevetségessé azáltal, hogy elhagyod a várost.

XV.

Vizsgáld csak meg, ha megszeged egyezéseinket s vétesz ellenük, mi jót téssz akkor magaddal és a hozzád tartozókkal. Mert hogy a hozzád tartozókat az a veszedelem fenyegeti, hogy nekik maguknak is menekülniük kell, hogy elvesztik városukat és vagyonukat, az csaknem bizonyos; te magad pedig először is, ha valamelyik szomszéd városba mégy, akár Thébába, akár Megarába - hiszen mindkettőnek jó törvényei vannak -, úgy érkezel majd oda, Szókratész, mint az ő államuk ellensége, s akinek csak gondja van a maga városára, görbe szemmel néz majd rád, mert a törvények megrontójának tart, és megerősíted a bíráid hitét is, hogy, úgy látszik, helyesen hozták ítéletüket; mert aki megrontója a törvényeknek, arról nagyon is elhihető, hogy megrontója a fiatal és tapasztalatlan embereknek is. Vagy talán messze kerülöd a jó törvényű városokat és a leginkább törvényes rendben élő embereket? És ha így téssz, érdemes lesz élned? Vagy pedig közeledsz hozzájuk, és olyan szégyentelen leszel, hogy fejtegetésekbe bocsátkozol előttük - ugyan milyen fejtegetésekbe, Szókratész? Vagy talán olyanokba, amilyenekbe itt is, hogy az erény és az igazságosság a legnagyobb kincse az

embernek, s a törvényesség és a törvények? S nem gondolod, hogy csúfnak tetszik majd Szókratész cselekedete? Pedig ezt kellene gondolnod. Vagy eltávozol ezekről a vidékekről, s Thesszáliába költözöl Kritón vendégbarátaidhoz, ott azután igazán nagy a rendetlenség és féktelenség, s meglehet, hogy nagy élvezettel hallgatják meg, ha elmondod, milyen nevettető módon surrantál ki a börtönből, álöltözetben, állatbőrt öltve, vagy másvalamit, már amilyen mezt öltének magukra a szökevények, és hogyan változtattad el az alakodat. De hogy öregember létedre, akinek az életből a természet rendje szerint amúgy is kevés ideje van hátra, merészkedtél ilyen csúf mohósággal ragaszkodni az élethez, hogy ezért a legnagyobb törvényeket megszegted, ezt nem akad, aki majd fölemlíti? Lehet, hogy nem, ha senkit meg nem bántasz; de ha megbántasz valakit, akkor majd sok mindent hallgathatsz, Szókratész, ami méltatlan hozzád. Mindenki előtt megalázkodva, rabszolgaéletet élsz majd - s mit téssz? Vagy jól élsz majd Thesszáliában, mintha csak lakomázgatni mentél volna oda? És hát azok a fejtegetéseid az igazságosságról és a többi erényről ugyan hova lesznek? De hiszen te a gyermekeidért kívánsz élni, hogy őket fölnevelhesd és taníthasd. Hogyan? Talán Thesszáliába viszed, ott neveled és tanítod őket, idegenekké teszed, hogy még ebben az élvezetben is részesüljenek tőled? Vagy ezt ugyan nem teszed, s ők itt nevelkedve jobban nevelkednek és tanulnak, ha te életben vagy, még ha nem vagy is velük? Mert hiszen a barátaid majd gondoskodnak róluk. Hát ha Thesszáliába költözöl, gondoskodnak róluk, és ha a Hadészba költözöl, akkor már nem gondoskodnak róluk? De bizony, ha csak valamit is érnek ezek a te úgynevezett barátaid, akkor hinnünk kell, hogy igen.

XVI.

Tehát, Szókratész, hallgass ránk, nevelőidre, és se a gyermekeidet ne becsüld többre, sem az életet, sem más egyebet mint az igazságot - hogy majd a Hadészba érkezve mind e tekintetben jól tudd védeni magad az ott uralkodók előtt: mert úgy tetszik, hogy itt sem lesz számodra, sem bárki számára a tieid közül jobb, igazságosabb és szentebb, ha amúgy cselekszel, és odaérkezve sem lesz számodra jobb. Most ugyan igazságtalanságot szenvedve távozol, de nem mi okozzuk ezt, a törvények, hanem az emberek; ha azonban oly csúfosan megszöksz, s az igazságtalanságért igazságtalansággal, a gonosztettért gonosztettel fizetsz, és a szerződést és egyezségeket, melyeket velünk te magad kötöttél, megszegecs, és azokkal mívelsz rosszat, akikkel legkevésbé kellene, magaddal, barátaiddal, hazáddal és velünk, akkor mi is megneheztelünk rád, míg élsz, odalent pedig a mi testvéreink, a Hadész-beli törvények jóindulat nélkül fogadnak majd téged, tudva, hogy hiszen bennünket is megkíséreltél elveszíteni, amennyire csak telt tőled. Rá ne vegyen hát valahogy Kritón arra, hogy azt tedd, amit ő mond, és ne azt, amit mi."

XVII.

Tudd meg jól, kedves barátom, Kritón, hogy úgy tetszik nekem, mintha ily szavakat hallanék, mint ahogyan a korübasz-papok fuvolahangokat vélnek hallani; s bennem e beszédek hangja éppen úgy bong, s nem engedi, hogy másokra hallgassak; tudd meg tehát, hogy mivel nekem

mindez úgy tetszik, ha ellene szólsz, hasztalan szólsz. Mégis, ha úgy véled, többre mehetsz, csak beszélj.

KRITÓN

Nincs mit mondanom, kedves Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hagyd hát abba, kedves Kritón, s cselekedjünk így, mert az isten is erre vezérel.